

розвиток особистості фахівця, формування його професійної компетентності, оволодіння відповідними формами поведінки тощо.

ЛІТЕРАТУРА

1. Лушин П. В., Шуранова И. Ю. Психологическая служба педагогического института // Вопросы психологии.— 1993.— № 3.— С. 122–125.
2. Кон И. С. Психология юношеского возраста: Проблемы формирования личности.— М.: Просвещение, 1979.— 175 с.
3. Семиченко В. А. Психология эмоций.— К.: Магістр, 1999.
4. Лазуренко О. О. Вплив емоцій на розвиток взаємостосунків студентів в процесі навчання // Наукові записки Академії наук ВШ України.— Вип. 5.— К., 2002.— С. 213–219.
5. Изард К. Эмоции человека / Пер. с англ.— М., 1980.
6. Шеховцова Л. Ф. Психофизиологические аспекты профессионального отбора.— Ч. 2.— Петрозаводск, 1991.— 108 с.
7. Якобсон П. М. Психология чувств.— М.: Изд-во Акад. пед. наук РСФСР, 1956.— 238 с.

Ключевые слова: эмоции, эмоциональные состояния, учебная деятельность.

Key words: emotions, emotional states, study activity.

УДК 159.99.22

А. В. Жук

ПРОФЕСІЙНО ЗНАЧУЩІ ЯКОСТІ ОСОБИСТОСТІ МАЙБУТНІХ ЛІКАРІВ-ПСИХОЛОГІВ

Статья посвящена проблеме профессионального становления будущих врачей-психологов. В статье рассматриваются основные профессионально значимые личностные качества будущих медицинских психологов (социальная чувствительность, творческая сила), а также определены пути развития этих качеств у студентов медико-психологических факультетов.

The article is devoted the problem of professional becoming of the future doctors-psychologist. In this article the basic professionally personal qualities of the medical psychologists are considered and also ways of these qualities are certain.

На сьогоднішній день досить актуальним постає питання здоров'я людей. Дуже часто в засобах масової інформації, в офіційних

урядових джерелах: наказах Кабінету Міністрів, розпорядженнях Міністерства охорони здоров'я України — звертається увага на профілактику та засоби запобігання захворювань серед населення. Але дуже мало приділяється уваги профілактиці так званих психосоматичних захворювань та значенню медичного психолога в лікуванні та профілактиці цих та інших захворювань.

У наш час в житті людей виникає дуже багато психотравмуючих ситуацій, які призводять до стресів, депресій, емоційного напруження, а ті, у свою чергу, до соматичних хвороб. Лікарі дуже часто лікують лише симптоми хвороби, не звертаючи уваги на причини, і не завжди усвідомлюють їх, вони лікують тіло, забуваючи про душу.

На допомогу лікарям у вирішенні таких і багатьох інших питань в недалекому майбутньому придуть нинішні студенти медико-психологічних факультетів, а в майбутньому — медичні психологи, яких готують у вищих медичних навчальних закладах України.

Це спеціалісти, яким немає рівних. Адже, якщо взяти класичних психологів, яких готують педагогічні та класичні університети, то їм не вистачає медичних знань, а лікарям — не вистачає знань з психології. Але, якщо це унікальні спеціалісти, то постає проблема, які ж індивідуальні та професійні навички потрібно формувати в таких спеціалістів. Отже, питання професійного становлення студентів медико-психологічних факультетів потребує детальнішого аналізу.

Проблемою саморозвитку та професійного становлення майбутніх психологів, зокрема й медичних, та формування в них професійно значущих особистісних якостей досить детально займалися як вітчизняні (С. Д. Максименко, О. Ф. Бондаренко, Л. М. Юрьєва), так і зарубіжні (К. Роджерс, А. Маслоу, Г. Спенсер) автори.

Об'єкт дослідження — професійне становлення студентів медико-психологічного факультету.

Предмет дослідження — формування професійно значущих якостей особистості майбутніх лікарів-психологів.

Мета дослідження — визначити професійно значущі якості майбутніх лікарів-психологів та шляхи їх формування.

Відповідно до мети були поставлені такі завдання дослідження:

- 1) на основі теоретичного аналізу проблеми визначити основні професійно значущі якості особистості майбутніх лікарів-психологів;
- 2) визначити шляхи формування професійно значущих якостей особистості майбутніх лікарів-психологів.

До основних професійно значущих якостей особистості майбутніх лікарів-психологів треба віднести такі особистісні якості, як соціальна чутливість і творча сила.

Досить актуальною особистісною якістю майбутніх лікарів-психологів є соціальна чутливість.

Усе наше життя відбувається у взаємодії з іншими людьми. Це одна з основних рис людського існування, а також головне джерело проблем, з якими стикається людина. Для здорової адаптації ключове значення має здатність розуміти інших людей, увійти в їхнє становище, уявити собі їхні почуття, позиції і наміри, передбачати їхню поведінку. Цю сукупність здібностей і називають соціальною чутливістю.

У більш вузькому, операціоналістичному змісті під соціальною чутливістю розуміють здатність правильно визначати і передбачати почуття, думки і поведінку інших людей. Здатність впливати на інших людей є вже справою її застосування на практиці. Г. К. Сміт (1973) звертає увагу на те, що гарною ілюстрацією до поняття «чутливість» можуть слугувати, наприклад, розмови доктора Ватсона із Шерлоком Холмсом, в яких останній пояснює метод, що дає йому змогу на підставі спостережень робити висновки про людей, що зустрічаються їм [2].

Високий рівень розвитку чутливості потрібний дипломатові, педагогові, судді, а також слідчому, ворожці і взагалі представникам усіх тих професій, що вимагають передбачення поведінки інших людей і здатності впливати на неї, але, на наш погляд, на першому місці за важливістю ця якість повинна бути добре розвинена у лікаря та лікаря-психолога. Чутливість — це саме та якість, що більш за все потрібна лікарю-психологу в будь-якій його практичній діяльності, за винятком роботи в лабораторії, саме ця якість лікаря-психолога виступає в якості його головної професійної риси. Але чи досить вивчити психологію й одержати диплом для того, щоб стати «знавцем людських душ»?

Усі наявні у світі форми навчання мало що дають у цьому сенсі студентові медико-психологічного факультету. Він знає теорію, але під час навчання буває позбавлений можливості застосувати свої знання для розуміння конкретних людей. Єдину можливість тут дають йому, мабуть, вправи з психотерапії. Додаткові шанси надаються йому після закінчення навчання, коли він відвідує курси і, головне, проходить психотерапевтичну підготовку, в якій чимала увага приділяється переживанням. Але усюди тут сфера чутливості недостатньо систематична. Ось чому великої уваги заслуговує

розвиток соціального тренування, яким психологи-клініцисти, а також фахівці з соціальної психології і психології праці приділяють усе більшу увагу. Мета її полягає у тому, аби систематично підвищувати чутливість представників різних професійних груп психотерапевтів, учителів, керівників, спортивних тренерів тощо.

Говорячи про прийоми, за допомогою яких психолог може підвищити свою чутливість, ми вже згадували психотерапевтичну підготовку, в якій приділяється увага переживанням, і спеціалізовані методи соціального тренування. Вони бувають різні. Г. К. Сміт, наприклад, розрізняє чотири типи чутливості, відносно незалежні один від одного і такі, що потребують для свого розвитку різних методів. Отже, це:

1. Чутливість у спостереженні належить до здатності реєструвати і запам'ятовувати вчинки і висловлювання людей. Вправами в ній слугують, наприклад, опис сцен з кінофільмів, фотографій або реальних ситуацій. Точності спостереження заважають емоції й особиста залученість спостерігача.

2. Теоретична чутливість — це здатність використовувати теоретичні знання для висновків щодо певної людини. Г. К. Сміт говорить, що «теорія може бути щипцями, за допомогою яких ядро особистості витягують із шкарлупи». Досліди показали, що без спеціальної підготовки студенти, які забезпечені найдосконалішими теоретичними «щипцями», застосовуючи теорію до конкретних людей, «витягнуть із шкарлупи» не на багато більше, ніж проста людина з молотком. Теоретичну чутливість можна тренувати, наприклад, оцінюючи результати досліджуваних при тестуванні таких показників особистості, які теоретично добре відомі, студентам.

3. Номотетична чутливість — це здатність застосовувати стосовно індивіда відомості про типового представника групи, до якої той належить. У межах тренування можна ознайомитися з поширеністю якостей, які нас цікавлять у різних вибірках (наприклад, чоловіки, жінки, діти) і використовувати ці знання для прогнозування поведінки конкретних їх представників.

4. Ідіографічна чутливість являє собою здатність пізнавати іншу людини під час тривалої взаємодії з нею і на цій основі підвищувати якість прогнозувань, що її стосуються. Ми думаємо, що чим довше ми кого-небудь знаємо, тим краще ми його знаємо, але часто таке уявлення буває помилковим. Один із експериментів, наприклад, показав, що психологи-клініцисти, які прогнозували протягом 24 сеансів реакції свого пацієнта, найкращих результатів домагалися в сеансах із другого по четвертий! Тренування ідеографічної чутливості може полягати в поступовому збільшенні інформації

про оцінювану людину при повторюваних стосовно неї прогнозах, що доповнюються зворотним зв'язком, який відображає їх правдивість [2].

Рівень розвитку соціальної чутливості в різних людей різний. Комусь гарну підготовку дали дитинство, батьки і школа, хтось має тут проблеми, а хтось — дефекти. Розвиток цієї комплексної здатності становить одну з цілей психотерапії. Це є метою і головним змістом роботи так званих *T*-груп і груп, які називаються групами тренування чутливості.

Не менш важливою особистісною якістю майбутнього лікаря-психолога є творча сила.

Це якість, яка, на перший погляд, належить до галузі мистецтва і науки. Але їй належить також важливе місце у психотерапії.

Творчість містить також соціальний і екзистенціальний аспекти. Думати, почувати і діяти людина може по-різному: напружено або ж нешаблонно, творчо. Теоретики, що так розуміють творчість, підкреслюють, що і життя звичайної людини може бути досить творче, хоча вона і не зробила наукових відкриттів і не створила творів мистецтва. Здатність творити належить до рис, властивих здоровій, оптимально функціонуючій особистості, що самореалізується. Гнучкість, адаптованість, пристосовність — усі ці поняття мають прямий стосунок до соціального аспекту творчості. Їх протилежністю є напруженість, що виявляється у стилі життя, позиціях і поведінці, а як її крайній ступінь — невроз, вираженням якого, у першу чергу, СЛУГУЄ стереотипія (у коротких тимчасових інтервалах вона має форму нав'язливих ідей, насильницьких уявлень, одержимості, фобій, а у великих тимчасових масштабах форму незадовільних ставлень до життєвих ситуацій). Деякі теоретики вважають, що гарна психотерапія, у першу чергу, призводить до збільшення творчої сили. Один із найбільших класиків психотерапії К. Роджерс писав: «Рушійною силою творчості є та сама тенденція, що покладена в основу зцілювальної сили психотерапії. Це прагнення людини до самореалізації. Таке бажання властиве всім живим істотам. Мова йде про прагнення до розвитку, прояв і самовдосконалення всіх здібностей організму, повну самореалізацію» [3].

Поряд із творчим стилем життя, самореалізацією важливе значення має творчий підхід до вирішення проблем. Навіть у найспокійнішому житті багаторівневі проблемні ситуації змінюють одна одну. Здатність вирішувати їх творчо неможливо переоцінити.

Часто виникає питання про співвідношення творчої сили й інтелекту. Дослідження доводять, що це різні, лише частково взаємозалежні змінні. Творчу силу буває легше розвивати цілеспрямовано,

ніж інтелект. Як ілюстрацію, наведемо приклад з роботи Гетцельса і Джексона (1962). З досліджуваних студентів вони відібрали п'ять осіб, які мали дуже гарні результати в тестах інтелекту і не настільки успішні в тестах творчої сили, а також п'ять осіб, які, навпаки, виявляли високі творчі здібності, а в тестах інтелекту ніяк не вирізнялися. Про різницю між двома цими групами свідчать реакції їхніх представників на малюнок, що являє собою проєктивний тест. На малюнку був зображений чоловік із замисленим поглядом, який сидів у кріслі літака. Ось висловлення студента, який має високий показник *IQ* і не настільки високий рівень розвитку творчої сили: «Успішно завершивши торговельні справи, містер Сміт летить додому. Він відчуває себе дуже щасливим і зараз думає про свою родину, про радісну зустріч із нею. У своїй уяві він уже бачить: через годину літак здійснює посадку, на аеродромі його чекає місіс Сміт із трьома дітьми, вона вітає його, і вони рушають додому». А ось як описав цю картинку студент із високим рівнем розвитку творчої сили і середнім показником *IQ*: «Цей чоловік повертається з Мексики, де тільки що домігся того, що їх із дружиною розлучили. «Більше я вже не міг терпіти, — сказав він судді, — на ніч вона накладала на лице таку кількість крему, що голова її сковзала по подушці і безперервно стукалася по мою». Тепер ця людина в літаку думає про те, як винайти косметичний крем, що володіє протиковзними властивостями» [5].

Тут доречно буде торкнутися й іншої сторони питання. Є ряд видів людської діяльності і професій, де велика творча сила небажана. Ось точка зору головного пропагандиста терапевтичного значення творчості А. Маслоу: «У період, коли я інтенсивно займався питаннями творчості, я прагнув бачити його прояви всюди, де тільки можливо. Але ось мені довелося видалити сліпу кишку, і, відправляючись від неї, я раптом жажнувся від думки, що хірург може виявитися занадто творчою людиною. Побачивши його, я зітхнув із полегшенням: це була людина консервативна, стримана у мові, позбавлена оригінальності в поведінці» [5].

Одна річ читати про творчість, інша — бути творчим. Під час психотерапевтичних вправ можна розвинути власну творчість, яка буде такою потрібною у процесі трудової діяльності лікаря-психолога. Завдань, що вимагають для вирішення творчого підходу, можна придумати багато.

Отже, у цій статті ми намагалися розкрити деякі з основних особистісних якостей, які потрібно формувати в майбутніх студентів

медико-психологічних факультетів — це соціальна чутливість і творча сила. Адже без цих якостей майбутній лікар-психолог не зможе повноцінно виконувати свої функціональні обов'язки: допомагати людям, які як наслідок соматичних хвороб мають певні зміни у психіці, а також людям, які досить гостро реагують на несприятливі життєві ситуації (катастрофи, землетруси, терористичні акти, нестабільність політичної ситуації у країні, звільнення з роботи тощо).

ЛІТЕРАТУРА

1. Бондаренко А. Ф. Личностное и профессиональное самоопределение ответственного психолога-практика // Моск. психотерапевтический ж-л.— 1993.— № 1.— С. 12–20.
2. Олдхэм Дж., Моррис Л. Узнай себя. Автопортрет вашей личности.— М.: Рипол Классик, Вече, 1997.
3. Роджерс К. О групповой психотерапии.— М.: ЭКСМО, 2000.
4. Сборник психокоррекционных техник. Третье издание.— Ярославль: НПЦ «Психодиагностика», 1996.
5. Фрейджер Р., Фейдимен Д. Личность: теории, эксперименты, упражнения.— СПб.: Прайм-ЕВРОЗНАК, 2001.

Ключевые слова: профессионально значимые качества, психотравмирующие ситуации, саморазвитие, профессиональное становление.

Key words: key qualities, psychologically traumatic situation, self-development, professional development.

УДК 371.132

Н. Я. Козліковська

КОМУНІКАТИВНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ ЯК ЧИННИК РОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ В ПЕРІОД РАННЬОЇ ЮНОСТІ

В статтє рассматриваются психологические особенности и факторы общения в ранней юности, показано его значение в этот возрастной период для развития личности.

Psychological specific and factors of early youth are considered, the significance of communication for personality development in this age period is shown.

Неможливо уявити собі розвиток людини, саме існування індивіда як особистості, його зв'язок з суспільством поза межами спілкування з іншими людьми. Воно включає в себе все різноманіття